

Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de lage landen bij de zee (1798-ca. 1819). Naar een 'oudvaderlandse' procedure in de traditie van het ius commune? (deel 2)

Citation for published version (APA):

van Rhee, C. H. (2003). Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de lage landen bij de zee (1798-ca. 1819). Naar een 'oudvaderlandse' procedure in de traditie van het ius commune? (deel 2). *Pro memorie : bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 2, 264-286.

Document status and date:

Published: 01/01/2003

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Download date: 06 May. 2023

C.H. van Rhee, Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de Lage Landen bij de zee (1798-ca. 1819). Naar een ‘oudvaderlandse’ procedure in de traditie van het *ius commune*? (deel 2), *Pro Memorie. Bijdragen tot de Rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 2/2003, p. 264-286.

POGINGEN TOT CODIFICATIE VAN HET BURGERLIJK PROCESRECHT IN DE LAGE LANDEN BIJ DE ZEE (1798-ca. 1819)

Naar een ‘oudvaderlandse’ procedure in de traditie van het *ius commune*?¹

C.H. van Rhee, Maastricht² (vervolg)

3 Het Wetboek op de Regterlijke Instellingen en Regtspleging in het Koninkrijk Holland (1809)

3.1 Totstandkoming

Zoals wij hierboven zagen, stelt koning Lodewijk Napoleon op het moment dat Van der Linden nog werkzaam is aan zijn Ontwerp Burgerlijk Wetboek, te weten op 18 november 1807, drie commissies in, waarvan er een zich zal gaan bezighouden met het samenstellen van een *Wetboek op de Regterlijke Instellingen en Regtspleging in het Koninkrijk Holland*.³ Voor de tijdgenoten was dit verwarrend. Het in 1802 opgerichte Hoog Nationaal Gerechtshof bijvoorbeeld, dat met een onderzoek naar het Ontwerp Van der Linden was belast, vroeg zich af of het met dit onderzoek verder diende te gaan. Op 3 december 1807 antwoordde de koning als volgt op deze vraag: ‘Il sera répondu que la Haute Cour n’a plus besoin de s’occuper de cette affaire, à cause de la nomination de la commission du Code Napoléon adapté à la Hollande par notre décret du 18 Novembre dernier, no. 3.’⁴ Hoewel Van der Linden, zoals wij zagen, blijft voortwerken aan zijn ontwerp en nog in januari 1808 zijn vierde en laatste boek betreffende de burgerlijke rechtspleging aan de koning overhandigt, wordt hij feitelijk reeds eind 1807 aan de kant geschoven. Zoals uit het antwoord van de koning blijkt, hing dit ten nauwste samen met de wens van Napoleon Bonaparte om de Franse wetgeving ook in de Lage Landen in te voeren. Vandaar dus de drie commissies van november 1807.

Leden van de commissie rechterlijke instellingen (rechterlijke organisatie) en rechtspleging (procesrecht) waren J.L. Farjon (voorzitter), die ook betrokken was geweest bij het Wetboek van 1799, J. Both Hendriksen (1744-1817)⁵ en D. Fockema (1771-1855),⁶ respectievelijk raadsheren in de departementale hoven van Holland, Utrecht en Friesland (ik zal in het vervolg kortweg spreken van de Commissie Farjon). Hun werd opgedragen te

¹ Met dank aan mr. N. van Buren-Dee (Utrecht) voor de zorgvuldige nalezing van een eerdere versie van dit artikel.

² De hierna afgedrukte citaten heb ik in die zin gemoderniseerd, dat het gebruik van hoofdletters en leestekens, alsmede het los dan wel aan elkaar schrijven van woorden, zoveel mogelijk in overeenstemming is met de thans gangbare praktijk. Bovendien is de letter ‘y’ zo nodig vervangen door ‘ij’. Voor de niet met de procesrechtelijke terminologie bekende lezer heb ik in de tekst tevens verklaringen opgenomen van technische termen en uitdrukkingen.

³ Koninklijk Decreet, 18 november 1807, no. 3.

⁴ Van der Linden, a.w. (1967), p. 380.

⁵ J. Both Hendriksen had volgens Van Boven geen belangrijk aandeel in codificatiewerkzaamheden onder Lodewijk Napoleon. Zie over hem Van Boven, a.w., p. 198-199, en A.J. van der Aa (red.), *Biographisch Woordenboek der Nederlanden* (Haarlem z.j.), sub voce ‘Hendriksen’.

⁶ Zie over hem Van Boven, a.w., p. 197-198, en *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 4, Leiden 1918), kolom 606-608.

Utrecht te vergaderen en een eindrapport in te leveren vóór 1 april 1808.⁷ Op 2 december 1807 begon de Commissie Farjon met haar werkzaamheden. Wat betreft het burgerlijk procesrecht zou Fockema zich bezighouden met de regels voor de ‘Kleine Zaken’ (het uiteindelijke hoofdstuk 15, titel 5 van boek 2). Deze regeling voor kleine zaken werd waarschijnlijk nodig geoordeeld in verband met de ook in het *Wetboek op de Rechterlijke Instellingen en Rechtspleging*, overigens tegen de zin van de koning⁸ ontbrekende vrederechter. De overige gedeelten van het burgerlijk procesrecht, alsmede de memories bij de ontwerpen, zouden door Farjon worden voorbereid.⁹

De commissie diende op 31 maart 1808 haar definitieve rapport in, vergezeld van onder andere de ontwerpen voor het procesrecht.¹⁰ Op 7 mei 1808 daaraan volgende beval de koning de voorzitters van de drie codificatiecommissies, te weten A. van Gennep (1766-1846),¹¹ J.E. Reuvens en J.L. Farjon, om de gereed gekomen ontwerpen voor het *Wetboek op de Regterlijke Instellingen en Regtspleging* alsmede een *Crimineel Wetboek* en het *Wetboek Napoleon* (het Burgerlijk Wetboek) zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen. In augustus-september 1808 waren de voorzitters met hun werk gereed, waarna de gereviseerde ontwerpen door de koning naar de Staatsraad werden gezonden. Daar zouden zij in de maanden september en oktober behandeld dienen te worden. Haast was geboden, aangezien de koning het Wetgevend Lichaam had toegezegd dat in november 1808 de ontwerpen van de drie wetboeken aan dit Lichaam ter goedkeuring zouden worden aangeboden.¹²

Intussen kwam het ontwerp rechterlijke instellingen en rechtspleging in het gedrang, vooral waar het de rechterlijke organisatie betrof.¹³ Dit hield verband met bezuinigingswensen. Minister van justitie Van Maanen¹⁴ kwam met een plan voor een rechterlijke organisatie dat afweek van hetgeen door de Commissie Farjon was voorgesteld.¹⁵ Volgens dit Plan Van Maanen zou het aantal rechterlijke instanties worden beperkt en zou op het gebied van de rechterlijke organisatie enige uniformering worden doorgevoerd. Dientengevolge bleef bespreking van het ontwerp van de Commissie Farjon in de Staatsraad voorlopig achterwege. De koning wilde eerst het oordeel van deze Raad over de gedachten van Van Maanen afwachten. Dit oordeel kwam op 12 november 1808 voorhanden en was van een negatieve toonzetting.¹⁶ Vervolgens zocht de koning naar een compromis. Uiteindelijk begonnen op 6 januari 1809 de besprekingen in de Staatsraad toch op basis van het ontwerp van de Commissie Farjon.¹⁷ Hierbij waren Van Maanen en Farjon aanwezig. Deze laatste maakte ten behoeve van de beraadslagingen een *Memorie van veranderingen, welke ingevolge of naar aanleiding van het plan van den Minister van Justitie zullen noodig zijn in de ontwerpen van de commissie tot Organisatie der Rechterlijke Magt en de Algemeene Manier*

⁷ Van Boven, a.w., p. 194.

⁸ Nationaal Archief te ‘s-Gravenhage, Collectie Van Maanen 1900, toegangnr. 2.21.114.03, inventarisnr. 28, document 11.

⁹ Van Boven, a.w., p. 199-200.

¹⁰ Voor dit rapport en de ontwerpen, zie Nationaal Archief te ‘s-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras 1892, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 17.

¹¹ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 7, Leiden 1927), kolom 465-466.

¹² Van Boven, a.w., p. 208.

¹³ Van Boven, a.w., p. 209-217. Zie over deze kwestie ook Moorman van Kappen, a.w., p. 200 e.v.

¹⁴ Die, saillant detail, een tegenstander was van de motiveringsplicht voor rechters bij het opstellen van een vonnis. Zie Van Boven, a.w., p. 263. De motiveringsplicht vinden we overigens in geen der in dit artikel besproken ontwerpen uitdrukkelijk genoemd.

¹⁵ Dit plan is afgedrukt bij Van Boven, a.w., p. 407-433.

¹⁶ Van Boven, a.w., p. 211.

¹⁷ De door Van Maanen tijdens deze beraadslagingen gemaakte aantekeningen zijn bewaard gebleven: Nationaal Archief te ‘s-Gravenhage, Collectie Van Maanen 1900, toegangnr. 2.21.114.03, inventarisnr. 28, documenten 5-21. Een gedeelte van deze aantekeningen is uitgegeven door Van Boven, a.w., p. 443 e.v. Het deel dat op het procesrecht betrekking heeft (vervat in de documenten 10-14), is door Van Boven weggelaten.

van *Procederen*.¹⁸ Wat betreft de procedure waren de benodigde wijzigingen te verwaarlozen. De veelal kleine wijzigingen hielden vooral verband met het feit dat de oorspronkelijk voorziene rechterlijke organisatie in het Plan Van Maanen werd gewijzigd. Dit bracht met zich dat, hoewel uiteindelijk het voorstel van Van Maanen in grote lijnen werd gevolgd ondanks het feit dat het ontwerp van de Commissie Farjon het uitgangspunt voor de beraadslagingen had gevormd, de door deze commissie vastgestelde procedureregels slechts op ondergeschikte plaatsen werden gewijzigd.

De beraadslaging in de Staatsraad werd op 3 februari 1809 afgesloten.¹⁹ Het gewijzigde ontwerp is vervolgens op 20 maart 1809 aan het Wetgevend Lichaam ter goedkeuring aangeboden. Op 14 april 1809 werd het met grote meerderheid van stemmen aangenomen en op 14 juli 1809 door de koning geratificeerd en afgekondigd. Echter, door moeilijkheden op het vlak van de rechterlijke organisatie²⁰ liet de invoering van het wetboek op zich wachten. Uiteindelijk bleef deze invoering achterwege tot aan de inlijving bij Frankrijk in juli 1810, en daarmee werd het wetboek terzijde geschoven.²¹

Maar laten we desalniettemin naar de inhoud van het wetboek kijken. Door Cerutti is reeds in 1965 opgemerkt dat bij het samenstellen van het ontwerp van 1809 vooral is teruggegrepen op het Wetboek van 1799, en dat daarentegen van het Ontwerp Van der Linden in veel bescheidener mate gebruik is gemaakt.²² Dit blijkt ook uit een schrijven van de Commissie Farjon aan de koning, waarin wordt gesteld dat de *Algemeene Manier van Procedeeren* zoveel mogelijk tot uitgangspunt is genomen, althans ‘voor zooverre de door ons [i.e. de leden van de commissie] gelegde gronden, betreffende de inrigting van de regterlijke magt, of andere redenen en omstandigheden, daarin geene veranderingen noodzakelijk maakten.’²³

Wat betreft de gebruikte terminologie is vaak een middenweg gevolgd tussen het Wetboek van 1799 en het Ontwerp Van der Linden. Sprak Van der Linden bijvoorbeeld opnieuw van ‘defauten’ en ‘absolutie van instantie’, in 1809 wordt slechts gesproken van ‘absolutie van instantie’, terwijl de terminologie ‘defauten’ zorgvuldig wordt vermeden²⁴ (conform het Wetboek van 1799).

3.2 Inhoud

Het *Wetboek op de Regterlijke Instellingen en Regtspleging* bestaat uit drie boeken.²⁵ In deze paragraaf staat, uit de aard der zaak, het tweede boek over de manier van procederen in civiele

¹⁸ Een gedrukt exemplaar van deze memorie (met exh. 6 januari 1809) kan o.a. worden gevonden in Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 17.

¹⁹ Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Van Maanen 1900, toegangnr. 2.21.114.03, inventarisnr. 28, document 21.

²⁰ Van Boven, a.w., p. 217.

²¹ Van Boven, a.w., p. 227. Zie ook Moorman van Kappen, a.w., p. 193: ‘Naar alle waarschijnlijkheid ten gevolge van de omstandigheid, dat de invoering ervan werd verhinderd door het *Décret Impérial portant réunion de la Hollande à l'Empire* d.d. 9 juli 1810 en het daarop volgende *Décret Impérial contenant Règlement général pour l'Organisation des départemens de la Hollande* van 18 oktober 1810, dat alle bestaande rechterlijke autoriteiten ‘de la ci-devant Hollande’ afschafte met ingang van 1 januari 1811 (art. 53) [...]’

²² Cerutti, a.w. (1965), p. 69. Echter, dat ook het Ontwerp Van der Linden is gebruikt, blijkt uit een aantal ontleningen aan dit Ontwerp, bijvoorbeeld art. 639 (1809), dat is gebaseerd op de art. 4.9.3.22-24 van het Ontwerp Van der Linden. Overigens kwam een gelijkaardig artikel reeds voor in het ontwerp voor de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken* (1799) in de papieren van Bondt. Dit artikel is echter later geschrapt.

²³ Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 17, document met als exh. 1 april 1808 (Definitief Rapport van de Commissie Farjon), 3-4. Dit gedeelte van het definitief rapport is afgedrukt bij Van Boven, a.w., p. 331 e.v. Voor het citaat, zie ibidem, p. 335-336.

²⁴ Art. 584 e.v.

²⁵ Deze boeken dragen de volgende opschriften:

1. Regterlijke instellingen en werkzaamheden;
2. Regtspleging of manier van procederen in civiele zaken;

zaken centraal. Dit boek bevat 435 artikelen, die zijn verdeeld over titels en hoofdstukken. De inhoudstafel ziet er als volgt uit:

Titel 1:	Algemeene bepalingen betreffende den aanleg der regtsgedingen;
Titel 2:	Van verzoeken tot het verkrijgen eener regterlijke dispositie buiten regtsgeding;
Titel 3:	Van dagvaarding en het exploiteren van dezelve;
Titel 4:	Van de rolle en het voldingen en instruëren der zaken op dezelve;
Titel 5:	Van zaken in welke eene meer bijzondere procesorde plaats heeft;
	Hoofdstuk 1: Van zaken rakende wisselbrieven;
	Hoofdstuk 2: Van zaken rakende boedels in welke, uit hoofde van des schuldenaars onvermogen, eene regterlijke voorziening noodig is;
	Hoofdstuk 3: Van arresten;
	Hoofdstuk 4: Van autorisatiën de facto en interdictiën;
	Hoofdstuk 5: Van regtsmiddelen rakende bezitregt;
	Hoofdstuk 6: Van appointementen om actie te instituëren en van willig decreet;
	Hoofdstuk 7: Van dagvaardingen tot vrijwaring tegen evictie;
	Hoofdstuk 8: Van dagvaardingen om getuigenis der waarheid te geven;
	Hoofdstuk 9: Van beneficie van inventaris;
	Hoofdstuk 10: Van cessie of boedelafstand;
	Hoofdstuk 11: Van atterminatie;
	Hoofdstuk 12: Van relief of herstelling;
	Hoofdstuk 13: Van het geven van staat en inventaris, het doen of vereffenen van rekening, mitsgaders van vergoeding van kosten, schaden en interessen;
	Hoofdstuk 14: Van begrooting van proceskosten;
	Hoofdstuk 15: Van kleine zaken;
Titel 6:	Van het vervolgen der zaken na het voldingen, en van de vonnissen;
Titel 7:	Van executiën;
Titel 8:	Van appèl, reformatie of cassatie;
Titel 9:	Van revisie;
Titel 10:	Van arbiteren.

In deze inhoudstafel zijn duidelijk invloeden te onderkennen van de voorgaande ontwerpen. Anders dan in het Ontwerp Van der Linden, maar in overeenstemming met het Wetboek van 1799, begint de inhoudstafel met ‘Algemeene bepalingen betreffende den aanleg der regtsgedingen’ (in 1799 wordt nog gesproken van ‘twistgedingen’).

Belangrijke verschillen tussen 1799 en 1809 zijn te vinden in titel 5 van de respectieve wetboeken. Hoewel in beide wetboeken een afdeling c.q. een hoofdstuk over wisselbrieven voorkomt, is de regeling betreffende dit onderwerp in 1809 danig gekortwiekt. Oorspronkelijk hadden de ontwerpers van het Wetboek van 1809 zelfs het plan alle regels met betrekking tot wisselbrieven uit het procesrecht te schrappen, omdat men in de veronderstelling verkeerde dat ‘het wisselregt en andere regten tot de commercie betrekkelijk in een afzonderlijk wetboek [i.e. een Wetboek van Koophandel] [zouden] worden behandeld [...]’.²⁶

In 1809 is wel, en dit in navolging van het Ontwerp Van der Linden, de afdeling over zaken van ‘assurantiën, averijen en zeezaken’ verdwenen. Blijkbaar was de Commissie Farjon met Van der Linden van oordeel dat voor dit soort kwesties geen afzonderlijke procesrechtelijke regels nodig waren.

Afdeling 5 van titel 5 van het Wetboek van 1799, getiteld ‘Van auctorisatiën de facto, interdictiën, en appointementen van cassatie’ bevat, zoals uit het opschrift blijkt, regels met betrekking tot cassatie. Ook Van der Linden neemt regels betreffende cassatie op in een afdeling over ‘auctorisatiën de facto’. In 1809 licht men de cassatieregels echter uit bedoelde afdeling en brengt ze onder bij de rechtsmiddelen in titel 8, handelend over appel, reformatie

3. Regtspleging of manier van procederen in criminele zaken.

²⁶ Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 17, document met als exh. 1 april 1808 (Definitief Rapport van de Commissie Farjon), 41 (links). Zie ook ‘Oorzaken der codificatie in Nederland’, in: *Rechtsgeleerde Bijdragen en Bijblad* (1886/87), p. 42 e.v.

en cassatie. Daarmee wordt de ontwikkeling om de rechtsmiddelen onder te brengen in een afzonderlijke titel in plaats van in een titel betreffende bijzondere wijzen van procederen, afgerond. (Anders dan het Wetboek van 1799 had Van der Linden aan hoger beroep reeds een afzonderlijke titel gewijd.)

In 1799 draagt afdeling 10 van titel 5 de naam ‘Van zaaken van mainctenue en spolie’. ‘Mainctenue’ en ‘spolie’ waren in het oudvaderlandse procesrecht de benamingen voor de meest frequent gebruikte bezitsacties.²⁷ Reeds bij Van der Linden zijn die oudvaderlandse termen verdwenen. Deze tooit de achtste afdeling van titel 7 van zijn ontwerp met de benaming ‘Van regtsmiddelen rakende bezit-regt’. In hoofdstuk 5 van titel 5 van het Wetboek van 1809 wordt laatstgenoemde terminologie eveneens gehanteerd.

Afdeling 13 van titel 5 van het Wetboek van 1799 heeft als opschrift ‘Van uitstel van betaaling’. Van der Linden keert terug naar de traditionele terminologie en tooit de afdeling die handelt over uitstel van betaling met de meer traditionele titel ‘Van atterminatie en surchance van betaling’. Ook in 1809 wordt de traditionele terminologie gehanteerd en krijgt het hoofdstuk het opschrift ‘Van atterminatie’ mee.

Zoals wij hierboven zagen, was reeds bij Van der Linden de afdeling over geschillen tussen ouders en kinderen over het toestaan van een huwelijk verdwenen. In 1809 keert deze afdeling evenmin terug. Daar staat tegenover, dat een nieuw hoofdstuk betreffende kleine zaken wordt toegevoegd (titel 5, hoofdstuk 15; zie hierboven).

Het Wetboek van 1809 kent, anders dan het Wetboek van 1799, een titel over arbiters. Ook in het Ontwerp Van der Linden vinden we een titel gewijd aan arbitrage. Echter, anders dan bij Van der Linden, waar titel 3 over arbitrage handelt, wordt de regeling met betrekking tot scheidslieden in 1809 aan het einde van het wetboek geplaatst en wel in titel 10.

Rest mij in deze paragraaf op te merken dat formuleren, die een uniforme toepassing van de in het wetboek vervatte procedure moeten garanderen,²⁸ het wetboek completeren, en dat regels van materieel procesrecht, bijvoorbeeld die betreffende het bewijsrecht, zijn te vinden in het *Wetboek Napoleon ingerigt voor het Koninkrijk Holland* (zie de artikelen 1231 e.v.).

3.3 De procedure van het Wetboek op de Regterlijke Instellingen en Regtspleging (1809) vergeleken met de Manier van Procedeeren (1799) en het Ontwerp Van der Linden (1807/1808)

De procedure van het Wetboek van 1809 is in grote lijnen identiek aan die van de *Algemeene Manier van Procedeeren* van 1799 (zo vangt bijvoorbeeld, anders dan in het Ontwerp Van der Linden en met uitzondering van procedures in kleine zaken (zie hieronder), elk geschil aan met een verzoekschrift).²⁹ Ook aan het Ontwerp Van der Linden werd een aantal regels ontleend.³⁰ Dit laatste valt reeds op aan het begin van de procedure in eerste aanleg. Immers,

²⁷ Van der Linden, *Judicieele Practijcq* (a.w., deel 1), p. 298 e.v.

²⁸ Dat het doel van formuleren de uniforme toepassing van het procesrecht is, wordt met zoveel woorden gesteld in *Précis des objets traités dans les discussions sur le Code Judiciaire et qui doivent être discutés ultérieurement*, Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Van Maanen 1900, toegangnr. 2.21.114.03, inventarisnr. 28, document 23 (zie noot 50 van het eerste deel van dit artikel).

²⁹ Op een verzoekschrift om rechtsingang wordt, net als in het stelsel van het Wetboek van 1799, een ‘appointment’ en niet een ‘mandement’ verleend. Het is mij niet duidelijk waarop Van Boven, a.w., p. 129, doelt als hij stelt dat mandementen wél in het Wetboek van 1809 voorkomen.

³⁰ Zie ook Van Boven, a.w., p. 119-120. Zie verder Cerutti, a.w. (1965), p. 69: ‘De directe invloed van het ontwerp-Van der Linden heeft nog twee andere aspecten. Op de eerste plaats betreft zulks het in het vierde boek geregeld procesrechtelijke en organisatorische gedeelte. Dit gedeelte, exclusief de in het W[etboek] N[apoleon ingerigt voor het Koninkrijk] H[olland] opgenomen onderdelen van het bewijsrecht, heeft tot de bronnen behoord van de ontwerpen, opgesteld door de - eveneens in november 1807 ingestelde - Commissie-Farjon. Deze schijnt echter veel meer rechtstreeks te hebben teruggegrepen op het hierboven genoemd ontwerp van

net als in het Ontwerp Van der Linden is de vrederechter in 1809 de grote afwezige. Hiermee is koning Lodewijk Napoleon, zoals wij zagen, slechts met tegenzin akkoord gegaan.³¹ Anders dan in het Wetboek van 1799 en het Ontwerp Van der Linden kent het Wetboek van 1809 echter, zoals gemeld, wel procedureregels voor kleine zaken.³² Daaronder worden verstaan ‘alle regtsvorderingen, beneden en tot de som van honderd guldens, in te stellen bij de hoven, vierscharen³³ en de civiele regtbanken in de steden van de eerste klasse; en tot vijftig guldens bij de overige regtbanken; zonder dat iemand tot dat einde zijne vordering zal mogen splitsen.’³⁴ De procesgang in kleine zaken wordt beschreven in hoofdstuk 15 van titel 5. Uit artikel 783 van dit hoofdstuk blijkt dat er in principe bij iedere vierschaar, iedere civiele rechtbank (beide rechterlijke instanties worden in artikel 783 aangeduid met de verzamelterm ‘regtbank’) en ieder gerechtshof elke week op een of meer rechtsdagen tijd dient te worden gereserveerd voor de afhandeling van dit soort zaken.³⁵ De bijzondere rechtscolleges die in sommige steden bestonden voor het afhandelen van kleine zaken, werden vooralsnog gehandhaafd. Deze zouden recht blijven spreken volgens hun eigen instructies en procesrecht.³⁶

De bijzonderheden van de procedure in kleine zaken kunnen als volgt worden samengevat. Nadat de eiser een acte van dagvaarding heeft overhandigd aan een ‘exploiteur’,³⁷ wordt de wederpartij gedagvaard op korte termijn (minimaal tweemaal 24 uur).³⁸ Vervolgens verschijnen partijen in rechte voor twee commissarissen,³⁹ die hen trachten te bewegen tot een minnelijke schikking.⁴⁰ Als dit niet lukt, volgt een summiere procedure ‘zonder figuur van proces’⁴¹ (i.e. een procedure *de plano, sine strepitu et figura iudicii*, dat wil zeggen, zonder dat al de gebruikelijke vormen in acht worden genomen).⁴² Partijen dienen aan de commissarissen hun bewijsstukken over te geven,⁴³ getuigen kunnen mondeling worden gehoord⁴⁴ en vervolgens wordt uitspraak gedaan.⁴⁵ De rechters kunnen in deze uitspraak een betalingsregeling opleggen.⁴⁶ Overigens mogen partijen zich laten

1799, dat ook Van der Linden’s voornaamste bron was geweest en vooral op het Hollandse procesrecht was afgestemd.’

³¹ Nationaal Archief te ‘s-Gravenhage, Collectie Van Maanen 1900, toegangnr. 2.21.114.03, inventarisnr. 28, document 11.

³² Door de Commissie Farjon wordt hierover opgemerkt, dat getracht is ‘het nuttige van de instelling van vrederegters algemeen te maken, zonder echter daarvoor eene bijzondere rechterlijke autoriteit te scheppen, die door de bepalingen, welke dienaangaande gemaakt zijn, zeer wel schijnt gemist te kunnen worden.’ Verder wordt gesteld dat gezorgd is ‘dat zaken van gering belang, bij alle gerechtshoven en regtbanken, zonder figuur van proces en met geringe kosten zal [sic] kunnen worden beslist, waartoe de noodige voorschriften bij de manier van procederen gemaakt zijn’ (Nationaal Archief te ‘s-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 17, document met als exh. 1 april 1808 (Definitief Rapport van de Commissie Farjon), 4).

³³ Zie m.b.t. deze vierscharen Van Boven, a.w., p. 220, en hierna.

³⁴ Art. 788.

³⁵ Art. 783.

³⁶ Art. 785.

³⁷ Art. 792.

³⁸ Art. 794.

³⁹ Art. 784.

⁴⁰ Art. 803.

⁴¹ Art. 787.

⁴² Hierover bijvoorbeeld Ph. Wielant, *Practijke Civile* (Antwerpen 1573; heruitgave verzorgd door Eg. I. Strubbe, *Fontes Iuris Batavi Rariores*, nr. 3, Amsterdam 1968), p. 19 (inleiding, cap. xxiii). De terminologie is ontleend aan de decretale *Saepe* van paus Clemens V (c. 2 Clem. V, 11). Zie ook mijn *Adam, ubi es? Het burgerlijk procesrecht als juridische wetenschap met Europese allure* (rede Maastricht 1999), p. 23-24.

⁴³ Art. 804.

⁴⁴ Art. 806.

⁴⁵ Art. 807.

⁴⁶ Art. 812.

vertegenwoordigen, maar de kosten hiervan kunnen bij een kostenveroordeling niet ten laste van de wederpartij worden gebracht.⁴⁷

Laten wij onze blik nu wenden tot de reguliere burgerlijke procedure. Ten opzichte van de voorgaande ontwerpen, vertoont het Wetboek van 1809 belangrijke verschillen wat betreft de rechterlijke organisatie.⁴⁸ In het stelsel van dit wetboek bestaan twee soorten rechtbanken die van burgerlijke zaken in eerste aanleg kunnen kennisnemen, namelijk de vierscharen en de civiele rechtbanken⁴⁹ (in het wetboek wordt zo nu en dan de aanduiding ‘regtbank’ gebruikt om naar beide rechterlijke instanties te verwijzen).⁵⁰ Daarnaast zijn de gerechtshoven van appel en zelfs het Hooggerechtshof in sommige gevallen bevoegd te oordelen in eerste aanleg.⁵¹ Overigens zijn de vierscharen nieuw in de rechterlijke organisatie van het Wetboek van 1809 (zij hebben niets van doen met de Vierschaar uit het Wetboek van 1799, die belast is met het vervolgen van ambtsmisdrijven). Het Hooggerechtshof komen we als civiele rechtbank evenmin tegen in het Wetboek van 1799 en in het Ontwerp Van der Linden. Het Wetboek van 1799 kende wel een Hooggerechtshof, maar hiervoor was geen jurisdictie in civiele zaken voorzien. Echter, toen Van der Linden zijn ontwerp opstelde, bestond er wel een Hooggerechtshof met competentie in civiele zaken; dit Hof was namelijk in 1802 opgericht.⁵² Waarom Van der Linden niet aan dit Hof refereert in zijn ontwerp is mij niet duidelijk.

Een belangrijk verschil met zowel het Wetboek van 1799 als het Ontwerp Van der Linden is dat in 1809 procesvertegenwoordiging verplicht wordt gesteld⁵³ (behalve dan in kleine zaken, zie hierboven). Hiervoor wordt de volgende reden opgegeven: ‘Het is niet alleen de drift of onkunde van de meeste twistende partijen [een reden waarom volgens het Wetboek van 1799 en het Ontwerp Van der Linden de bevoegdheid om zelfstandig op te treden door de rechter aan partijen kon worden ontzegd], maar wij durven ‘er gerustelijk bijvoegen, het is de ongeschiktheid van allen, die niet in de praktijk onderwezen zijn, welke niet toelaat, om hun dit werk toe te vertrouwen.’⁵⁴ Ook tijdens de beraadslaging in de Staatsraad naar aanleiding van het Plan Van Maanen wordt hierover gesproken. Hoewel de koning en één der staatsraden wel gecharmeerd blijken te zijn van het *niet* verplicht stellen van enige procesvertegenwoordiging, stelt Van Maanen dat dit ‘allernadeeligst’ zou zijn, en het ‘op niets dan schelden en razen’ uitloopt. Farjon voegt hier nog aan toe, dat men zelfs in Frankrijk van het afschaffen van de verplichte procesvertegenwoordiging is teruggekomen.⁵⁵ Overigens komen volgens het stelsel van het Wetboek van 1809 bij een veroordeling van de wederpartij in de proceskosten, slechts de kosten van één practizijn voor vergoeding in aanmerking.⁵⁶

De verplichte procesvertegenwoordiging betekent niet dat partijen bij de instructie van de zaak met een bescheiden rol genoeg moeten nemen. Er wordt immers bepaald dat zij wel zelf mondeling mogen pleiten dan wel schriftelijke memories mogen opstellen,⁵⁷ tenzij zij

⁴⁷ Art. 786.

⁴⁸ Zie hierover uitgebreid Van Boven, a.w., p. 218-221.

⁴⁹ Art. 528. Dat dit artikel ook van toepassing is op de vierscharen blijkt indirect uit de artikelen 43 sub 3 en 367.

⁵⁰ Zie bijvoorbeeld art. 783.

⁵¹ Zie art. 530 en 531.

⁵² Van Boven, a.w., p. 148.

⁵³ Art. 534 en 535.

⁵⁴ Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 17, document met als exh. 1 april 1808 (Definitief Rapport van de Commissie Farjon), 4.

⁵⁵ Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Van Maanen 1900, toegangnr. 2.21.114.03, inventarisnr. 28, document 11.

⁵⁶ Art. 775. Zie ook Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 17, document met als exh. 1 april 1808 (Definitief rapport Commissie Farjon), 5. Dit stuk is afgedrukt bij Van Boven, a.w., p. 333 e.v. Zie in het bijzonder p. 336-337.

⁵⁷ Art. 536.

hiervoor door de rechter in verband met drift of onkunde buiten staat worden geacht.⁵⁸ Bovendien kan de rechter partijen in elke stand van het geding persoonlijk voor zich doen verschijnen.⁵⁹

Wat betreft het overleggen van bewijsstukken wordt teruggekeerd naar het systeem van het Wetboek van 1799. Van der Linden had, geheel volgens de Hollandse praktijk, voorgesteld deze bewijsstukken te laten opnemen in inventarissen van processtukken die partijen na het voldingen der zaak dienden te wisselen. In zijn ontwerp behoefden partijen bij het nemen van conclusies slechts die stukken in copie aan hun wederpartij te verstrekken waarnaar zij expliciet in de tekst van hun conclusie verwezen; lijstjes met stukken onder de inleidende processtukken en de conclusies, zoals wij ze kennen uit het Wetboek van 1799, ontbreken dus bij Van der Linden. Zijn argumenten voor het volgen van dit systeem waren eenvoud en lage kosten.⁶⁰ In het Wetboek van 1809 is echter voor het systeem van het Wetboek van 1799 gekozen omdat volgens de Commissie Farjon het verschaffen van volledige informatie in een vroeg stadium van de procedure partijen zou kunnen bewegen tot het afzien van verder procederen.⁶¹

Wat betreft de termijnen wordt ook teruggekeerd naar het systeem van het Wetboek van 1799. Met andere woorden, er gelden uniforme termijnen onafhankelijk van de vraag of partijen binnen dan wel buiten het departement waar de rechter zitting heeft wonen.⁶² Op het vlak van de rolzittingen kiest het Wetboek van 1809 daarentegen wel voor het systeem van het Ontwerp Van der Linden. Anders dan in 1799, toen voor elke rechterlijke instantie twee rolzittingen per week werden voorgeschreven, laten Van der Linden en nu dus ook het Wetboek van 1809⁶³ het aantal rolzittingen in belangrijke mate afhankelijk zijn van de behoefte op de plaats van vestiging van het rechterlijk college. Ook wat betreft de inhoud van de conclusie van antwoord wordt het Ontwerp Van der Linden gevolgd: niet alleen moeten (zoals in het Wetboek van 1799 en het Ontwerp Van der Linden) ‘alle de middelen en daadzaken onderscheidenlijk ter neder’ worden gesteld, maar hieraan dient, net als in het Ontwerp Van der Linden, te worden toegevoegd ‘eene presentatie’, althans, ‘zoo hij [i.e. de gedaagde] den eisch zijner partij voor een gedeelte gegrond oordeelt’, of een conclusie ‘tot geheele ontzegging van denzelven [eis]’⁶⁴ (deze toevoegingen vinden we niet in het Wetboek van 1799). Geheel nieuw is in 1809 de bepaling van artikel 626 over de mogelijkheid van een nadere productie na dupliek.

Wat betreft het ‘beleggen’ van getuigen bevat artikel 632 een verbetering ten opzichte van de eerdere (ontwerp)wetgeving. Het artikel stelt duidelijk vast dat de partij die de getuigen geen tegenvragen wenst te stellen desalniettemin deze getuigen kan doen dagvaarden tot bevestiging van hun verklaring onder ede. In 1799 en in het Ontwerp Van der Linden was onduidelijk of dit tot de mogelijkheden behoorde (zie hierboven). Overigens wijkt ook de verdere regeling rond de getuigen in 1809 enigszins af van de regeling uit 1799 en die van het Ontwerp Van der Linden.

Naar aanleiding van het ontwerp voor het Wetboek van 1809 werd in de Staatsraad onder andere gesproken over het uiteindelijke artikel 826 (toen nog artikel 324).⁶⁵ In de eerste

⁵⁸ Art. 537.

⁵⁹ Art. 538 en 539.

⁶⁰ Van der Linden, a.w. (1967), p. 300.

⁶¹ Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 17, document met als exh. 1 april 1808 (Definitief rapport Commissie Farjon), 5. Dit stuk is afgedrukt bij Van Boven, a.w., p. 333 e.v. Zie in het bijzonder p. 337.

⁶² Zie bijvoorbeeld art. 571 voor de termijn van dagvaarding.

⁶³ Art. 578.

⁶⁴ Art. 611.

⁶⁵ Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Van Maanen 1900, toegangnr. 2.21.114.03, inventarisnr. 28, document 14.

plaats vroeg men zich af of het pleidooi al dan niet in het openbaar diende plaats te vinden. Van Maanen stelde voor hierover niets in het wetboek op te nemen maar de beslissing van deze vraag aan de rechter over te laten. Zijn opvatting heeft ertoe geleid dat het Wetboek van 1809 (net als dat van 1799 en het Ontwerp Van der Linden) inderdaad omtrent bedoelde materie niets bepaalt. Ook vond een gedachtenwisseling plaats over de verdere formulering van het uiteindelijke artikel 826. Het luidde oorspronkelijk als volgt: ‘Alle zaken zullen mondeling moeten bepleit en geene derzelver beschreven worden, ten ware de regter uit hoofde van den aard der zaak, *of om andere redenen en omstandigheden*, zulks mogt ordonneren.’⁶⁶ Het cursief gedrukte gedeelte was opgenomen, aangezien het in sommige van de voormalige gewesten gebruikelijk was te allen tijde schriftelijk te pleiten en men deze gewoonte wenste te sauveren. Later werd het cursief gedrukte gedeelte echter geschrapt aangezien men van mening was dat het wetboek een uniforme procesgang voor het hele land moest brengen.⁶⁷

In appel verandert weinig ten opzichte van het Wetboek van 1799 en het Ontwerp Van der Linden, zij het dan dat nu ook het Hooggerechtshof als een der appelinstanties figureert. Bovendien kent het Wetboek van 1809 naast appel het rechtsmiddel reformatie (hoger beroep is in het wetboek de algemene term die zowel appel als reformatie omvat). Het verschil tussen appel en reformatie is, dat dit laatste rechtsmiddel de tenuitvoerlegging van het vonnis *a quo* niet schorst, terwijl appel wel schorsende werking heeft. Overigens kan bij executie van een vonnis dat aan reformatie onderworpen is, een ‘cautie voor de restitutie’ (i.e. een zekerheidsstelling voor het geval dat de rechter in beroep anders beslist dan in eerste aanleg) verplicht worden gesteld.⁶⁸ Wat betreft het soort zaken dat aan hoger beroep (i.e. appel dan wel reformatie) is onderworpen, geldt het volgende.

Hoger beroep kan slechts tegen een vonnis in eerste aanleg worden ingesteld.⁶⁹ Bovendien geldt voor beroep tegen vonnissen van vierscharen en civiele rechtbanken als vereiste dat het belang van de zaak 200 gulden overtreft in ‘gemeenten van de eerste klasse’, en 50 gulden in de overige gemeenten. Voor eerste-aanleg-vonnissen van het gerechtshof geldt een grens van 400 gulden.⁷⁰ Tegen vonnissen met een belang dat groter is dan de genoemde minimumbedragen maar lager dan 600 gulden (rechtbanken in gemeenten van de eerste klasse) of 300 gulden (rechtbanken in de overige gemeenten) dan wel 1200 gulden (vonnissen van de gerechtshoven) kan slechts reformatie worden ingesteld. Louter bij een belang van 600 of 300 gulden en meer (rechtbanken) dan wel 1200 gulden en meer (gerechtshoven) is appel toegestaan.⁷¹ Voor het overige gelden in het Wetboek van 1809 dezelfde regels voor appel en reformatie.⁷²

Ook in het Wetboek van 1809 komen twee vormen van cassatie voor. In de eerste plaats is er artikel 898, dat ‘hoger beroep’ openstelt ingeval het vonnis een ‘zichtbaar gebrek in den vorm heeft.’ In de tweede plaats is er een ander rechtsmiddel cassatie, dat openstaat tegen vonnissen die niet aan hoger beroep zijn onderworpen. De formulering van de cassatiegronden in dit laatste geval wijkt in 1809 af van de formulering die in de vroegere

⁶⁶ Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 17 (Definitief rapport Commissie Farjon), 67.

⁶⁷ In de aantekeningen van Van Maanen (Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Van Maanen 1900, toegangnr. 2.21.114.03, inventarisnr. 28, document 14) lezen we hierover het volgende: ‘Reuvs: de verandering door de praes. in dit art. gemaakt hadt ten doel om in Friesland en elders, waar men nooit pleit maar altijd beschrijft, dit te houden. Dit kan er nu niet door; ik wil alles uniform.’ Deze laatste zin geeft waarschijnlijk de mening van Van Maanen weer.

⁶⁸ Art. 912.

⁶⁹ Art. 888 jo. 889.

⁷⁰ Art. 889 a and b.

⁷¹ Art. 890.

⁷² Art. 912.

ontwerpen werd gebruikt: cassatie kan in 1809 worden ingesteld bij het Hooggerechtshof in zaken 'waarin op zichzelf, of vergeleken met de gehoudene procedures, zoodanig zichtbaar gebrek in den vorm gevonden wordt, dat hetzelfde onverwijld behoort te worden vernietigd.'⁷³

4 Het Ontwerp Bijleveld (1814) en het Herzien Ontwerp Bijleveld (1819)

4.1 Totstandkoming

Zoals ik hierboven opmerkte, werd het Wetboek van 1809 uiteindelijk niet ingevoerd. Het werd ingehaald door de geschiedenis: in 1810 werd het 'Koningrijk Holland' ingelijfd bij het Franse keizerrijk en het gevolg hiervan was dat per 1 maart 1811 de Franse *Code de procédure civile* hier te lande van kracht werd (de gebieden ten zuiden van de grote rivieren hebben overigens nooit tot het Koningrijk Holland behoord; zij werden bij Frankrijk ingelijfd en daarom gold de *Code de procédure civile* er reeds vanaf zijn invoering op 1 januari 1807). Zoals bekend zou dit wetboek in Nederland ook na het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 blijven gelden en wel tot 1838. Dat het zo lang zou duren voordat een product van eigen bodem kon worden ingevoerd, was in 1813 echter niet te voorzien. Immers, reeds kort nadat het Franse juk definitief was afgeschud, werden hernieuwde codificatiepogingen op touw gezet. Dit was zeker voor het burgerlijk procesrecht geen overbodige luxe, aangezien reeds de tijdgenoten voor de Franse *Code de procédure* weinig lovende woorden over hadden. Zo lezen wij in de bekende *Briefwisseling van eenige regtsgeleerden over de aanstaande Nederlandsche wetgeving* (waaronder J.D. Meyer en H.W. Tydeman) het volgende:

Wanneer ik aan de Fransche regtspleging den lof, dien zij, mijns bedunkens, boven alle andere regtsoefeningen verdient, toezwaaije, is het geenszins mijne bedoeling, het Wetboek van burgerlijke regtspleging, thans nog in gebruik, te prijzen. - Integendeel beschouwe ik dit, als het gebrekkigste van alle wetboeken, omdat daarin in geen deele de voorschriften dier practijk zijn opgegeven, maar hetzelfde de kennis daarvan veronderstelt; en bijna niets bevat, dan de veranderingen in de oude Fransche practijk gemaakt.⁷⁴

Op 18 april 1814 werd een codificatiecommissie benoemd.⁷⁵ Lid van de codificatiecommissie waren onder anderen⁷⁶ J.M. Kemper (1776-1824),⁷⁷ A.W. Philipse (1766-1845),⁷⁸ A. van Gennep, J.L. Farjon,⁷⁹ C. Bijleveld (1755-1820),⁸⁰ en J. Walraven. Artikel 4 van het benoemingsbesluit dezer commissie bepaalde dat zij binnen een maand na haar eerste bijeenkomst op 22 april 1814⁸¹ aan de vorst een rapport diende te presenteren 'bevattende de

⁷³ Art. 914.

⁷⁴ *Tweede vervolg der briefwisseling van eenige regtsgeleerden over de aanstaande Nederlandsche wetgeving* (Leiden 1815), p. 242-243.

⁷⁵ J.C. Voorduyn, *Geschiedenis en beginselen der Nederlandsche wetboeken, volgens de beraadslagingen deswege gehouden bij de Tweede kamer der Staten-Generaal* (deel 1, 1^e stuk, Utrecht 1837), p. 11. Volgens Van Boven, a.w., p. 264, is de datum 14 april.

⁷⁶ Zie Voorduyn, a.w., p. 12.

⁷⁷ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 2, Leiden 1912), kolom 658-661.

⁷⁸ Zie over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 8, Leiden 1930), kolom 1252-1253.

Philipse werd in 1803 benoemd tot procureur-generaal bij het departementaal gerechtshof te Middelburg. Op 24 januari 1811 werd hij advocaat-generaal bij het Keizerlijk Gerechtshof te 's-Gravenhage, en vervolgens, op 1 december 1813, procureur-generaal bij het Hooggerechtshof te 's-Gravenhage. Hij was hierna de eerste president van de nieuw opgerichte Hoge Raad der Nederlanden.

⁷⁹ Door Voorduyn wordt abusievelijk van A.L. Farjon gesproken.

⁸⁰ Zie verder over hem *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (deel 1, Leiden 1911), kolom 532-533. In 1811 werd Bijleveld president van het Keizerlijk Gerechtshof te 's-Gravenhage en in 1813 werd hij president van het Hooggerechtshof der Nederlanden. C. Bijleveld dient overigens niet verward te worden met C.G. Bijleveld, die in 1815 lid van de Tweede Kamer werd en daar het woord voerde over de codificatie van het burgerlijk procesrecht.

⁸¹ Voorduyn, a.w., p. 12.

gronden tot het zamenstellen van het justitiewezen en de manier van procederen gelegd.’ In hetzelfde artikel werd vastgelegd dat ‘binnen drie maanden, nadat Onze [i.e. des vorsten] beslissing dienaangaande ter kennis van de commissie zal zijn gekomen, [...] het voltooide ontwerp aan Ons [zal] worden aangeboden.’⁸² Met (onder andere) het ontwerpen van een Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering werd een subcommissie belast, waarvan J.L. Farjon (voorzitter), C. Bijleveld, H. van der Burgh en A.W. Philipse lid waren.⁸³

Uiteindelijk tekende C. Bijleveld voor de bewerking van een Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.⁸⁴ De werkzaamheden verliepen voorspoedig en nadat J.M. Kemper aan de vorst te kennen had gegeven dat (onder andere) het Ontwerp Rechtsvordering bijna gereed was, bepaalde de vorst op 13 november 1814 dat dit ontwerp evenals de andere bijna voltooide ontwerpen ‘zoodra dezelve door de gezamenlijke leden der commissie zullen zijn herzien en in gereedheid gebracht, dadelijk, en zonder naar de voltooiing van het burgerlijk wetboek te wachten, aan Ons zullen moeten worden aangeboden.’⁸⁵ Vervolgens werden de ontwerpen op 17 januari 1815 overhandigd, vergezeld van ‘eene memorie, waarin de commissie in algemeene trekken rekenschap gaf van haren arbeid, en het gebruik door haar gemaakt van sommige stukken, aan haar door den souverein toegezonden.’⁸⁶ Nadat de eerste president van het Hooggerechtshof der Verenigde Nederlanden (C.F. van Maanen) een voorlopig rapport over de ontwerp-wetgeving had uitgebracht,⁸⁷ werd zij ingevolge artikel 32 van de Grondwet van 1814 ter overweging toegezonden aan de Raad van State.⁸⁸ Bij de Raad van State zouden de ontwerpen aan een ‘beredeneerd onderzoek’ onderworpen dienen te worden. Dit onderzoek zou tijdens buitengewone vergaderingen moeten plaatsgrijpen, tot bijwoning waarvan C.F. van Maanen en een lid van de subcommissie die het te onderzoeken ontwerp had vervaardigd, zouden worden uitgenodigd. Het lid van de subcommissie zou de Raad van State dienen voor te lichten ‘omtrent bedenkingen, welke met opzigt tot de redactie zouden kunnen voorkomen.’⁸⁹ De vereniging van de noordelijke met de zuidelijke Nederlanden op 9 juni 1815 betekende echter dat een andere werkwijze werd gekozen.

Een belangrijke consequentie van de vereniging van noord en zuid was des vorsten besluit van 5 september 1815, luidende dat ‘[d]e bereids gedrukte ontwerpen van wetboeken [waaronder dat van Burgerlijke Rechtsvordering],⁹⁰ zullen worden onderzocht door regtsgeleerden uit de zuidelijke gedeelten van het rijk.’⁹¹ Het Ontwerp Rechtsvordering werd daartoe in handen gesteld van een commissie bestaande uit de Brusselse procureur-generaal Daniëls en de raadsheren P. Wautelée en J.F. de Brabandere, verbonden aan het Hooggerechtshof te Brussel. De Zuidnederlandse commissie werd geassisteerd door de Noordnederlanders Van Gennep en Philipse. De Zuidnederlanders brachten op 11 december 1815 een rapport uit met betrekking tot het Ontwerp Rechtsvordering, getiteld *Observations sur le projet de Code de procédure civile*.⁹² In dit rapport wordt de nadruk gelegd op het feit

⁸² Voorduin, a.w., p. 13.

⁸³ Voorduin, a.w., p. 14.

⁸⁴ Voorduin, a.w., p. 14.

⁸⁵ Voorduin, a.w., p. 20.

⁸⁶ Voorduin, a.w., p. 21.

⁸⁷ Volgens Voorduin, a.w., p. 27, was de dagtekening van dit rapport 31 februari 1815; men leze hier (waarschijnlijk) 31 januari 1815.

⁸⁸ Voorduin, a.w., p. 26-28.

⁸⁹ Voorduin, a.w., p. 27-28.

⁹⁰ Gedrukte exemplaren van het Ontwerp Rechtsvordering 1814 kunnen worden gevonden in Nationaal Archief 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 31 en 32. Deze inventarisnr. bevatten tevens ontwerpen in handschrift, alsmede de Nederlandse en Franse versie van het Herzien Ontwerp Bijleveld van 1819.

⁹¹ Voorduin, a.w., p. 73.

⁹² Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 31. Over dit rapport, zie Van Boven, a.w., p. 265, noot 146.

dat het ontwerp lacuneus is (zo ontbreken bijvoorbeeld artikelen met betrekking tot wraking van getuigen).⁹³ Gezien deze lacunes is het, aldus de opstellers van het rapport, van belang te weten ‘si le droit romain sera maintenu comme loi subsidiaire, ou non.’ Hoe het antwoord op deze vraag ook moge luiden, het is volgens de Zuidnederlandse commissie in ieder geval nuttig om ter vervolmaking van het ontwerp uit het Romeinse recht te putten.⁹⁴ De overige opmerkingen van de commissie betreffen onder meer de artikelen over de absolute en relatieve bevoegdheid van de rechter,⁹⁵ cassatie,⁹⁶ de exceptieve verweren⁹⁷ en de inhoud van het antwoord.⁹⁸ Ik zal op deze onderwerpen later terugkomen.

Op 21 november 1816 benoemde de koning een commissie, bestaande uit de Noordnederlanders A. van Gennep, J.M. Kemper, J.L. Farjon en A.W. Philipse, welke commissie zich, mede naar aanleiding van het rapport van de Zuidnederlanders, onledig diende te houden met de herziening van onder andere het Ontwerp Burgerlijke Rechtsvordering.⁹⁹ Op 10 maart 1819 bleek de koning te hebben kennisgenomen van een rapport dat hem was aangeboden door deze commissie. Bij de stukken die met dit rapport werden overgelegd, bevond zich ‘[e]en veranderd ontwerp van wet op de manier van procederen in civiele zaken’ (i.e. het Herzien Ontwerp Bijleveld). De koning bepaalde dat onder andere dit ontwerp in het Frans vertaald en gedrukt moest worden ‘ten einde nader en op het tijdstip en de wijze, door Ons te bepalen, bij den Raad van State [...] te worden in overweging genomen.’¹⁰⁰ Of deze beraadslaging bij de Raad van State uiteindelijk ook heeft plaatsgevonden, heb ik vooralsnog niet kunnen vaststellen. Dit lijkt echter onwaarschijnlijk als wij vaststellen dat Farjon, die vanaf 1798 een vooraanstaande rol had gespeeld in de codificatie van het burgerlijk procesrecht, in 1819 zijn deelname aan de codificatiewerkzaamheden stopt. Hij motiveert deze beslissing in een brief aan Van Maanen met de verzuchting: ‘De wetboeken waaraan ik seedert zoo vele jaren zonder succes gewerkt heb, walgen mij en verdriet is voor mijn gestel zeer nadelig.’¹⁰¹

4.2 Inhoud

Het Ontwerp 1814 bevat 480 artikelen, die zijn verdeeld over titels en hoofdstukken. De inhoudstafel van het ontwerp ziet er als volgt uit:

- Titel 1: Algemeene bepalingen betreffende den aanleg der regtsgedingen;
- Titel 2: Van verzoeken tot het verkrijgen eener regterlijke dispositie buiten regtsgeding;
- Titel 3: Van dagvaarding en het exploiteren van dezelve;
- Titel 4: Van de rolle en het voldingen en instrueren der zaken op dezelve;
- Titel 5: Van zaken in welke eene meer bijzondere procesorde plaats heeft;
 - Hoofdstuk 1: Van zaken rakende boedels in welke uit hoofde van des schuldenaars onvermogen eene regterlijke voorziening nodig is;
 - Hoofdstuk 2: Van arresten;
 - Hoofdstuk 3: Van autorisatiën de facto en interdictiën;
 - Hoofdstuk 4: Van het stuiten der huwelijksafkondigingen of van het huwelijk;
 - Hoofdstuk 5: Van regtsmiddelen rakende bezitregt;

⁹³ p. 7 van het rapport, opmerking m.b.t. art. 142 (1814): ‘Dans tous les articles qui précèdent, on n’a rien dit des reproches des témoins, ni du délai dans lequel ils seront proposés.’

⁹⁴ p. 1 van het rapport.

⁹⁵ p. 2-4 van het rapport.

⁹⁶ p. 4-5 van het rapport; opmerkingen m.b.t. art. 18 (1814).

⁹⁷ p. 6 van het rapport.

⁹⁸ p. 7 van het rapport.

⁹⁹ Voorduin, a.w., p. 129.

¹⁰⁰ Voorduin, a.w., p. 129-131; Ten Raai, a.w., p. xxix. Gedrukte exemplaren van dit herziene ontwerp in het Nederlands en het Frans kunnen worden gevonden in Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 31 en 32.

¹⁰¹ Van Boven, a.w., p. 196.

- Hoofdstuk 6: Van appointementen om actie te institueren en van willig decreet;
- Hoofdstuk 7: Van dagvaardingen tot garand of vrijwaring tegen evictie;
- Hoofdstuk 8: Van dagvaardingen om getuigenis der waarheid te geven;
- Hoofdstuk 9: Van beneficie van inventaris;
- Hoofdstuk 10: Van cessie of boedelafstand;
- Hoofdstuk 11: Van atterminatie of uitstel van betaling;
- Hoofdstuk 12: Van relief of herstelling;
- Hoofdstuk 13: Van geschillen tusschen ouders en kinderen over het toestaan van een huwelijk;
- Hoofdstuk 14: Van het geven van staat en inventaris, het doen of vereffenen van rekening, mitsgaders van vergoeding van kosten, schaden en interessen;
- Hoofdstuk 15: Van begrooting van proceskosten;
- Hoofdstuk 16: Van kleine zaken;
- Titel 6: Van het vervolgen der zaken na het voldingen, en van de vonnissen;
- Titel 7: Van executiën;
- Titel 8: Van hooger beroep;
- Titel 9: Van revisie;
- Titel 10: Van arbiteren.

Nieuw zijn de hoofdstukken 4 en 13 met procedureregels voor familiezaken, waarbij dient te worden aangetekend dat hoofdstuk 13 niet volledig nieuw is, maar reeds eerder voorkwam in het Wetboek van 1799. Verdwenen is de aparte regeling voor wisselbrieven, die in het Wetboek van 1809, hoewel danig gekortwiekt ten opzichte van de eerdere ontwerpen, nog was opgenomen in hoofdstuk 1 van titel 5. Het verdwijnen van de regels voor wisselbrieven uit de procesrechtelijke wetgeving houdt waarschijnlijk verband met het feit dat men van mening was dat het wisselrecht in een afzonderlijk Wetboek van Koophandel thuishoorde.

Zoals wij zagen, werd het Ontwerp Bijleveld van 1814 herzien naar aanleiding van opmerkingen van een ‘Belgische’ commissie. Het Herziene Ontwerp Bijleveld uit 1819, dat hiervan het resultaat was, bevat 469 artikelen. Het kent dezelfde indeling als het Ontwerp 1814, met uitzondering van het feit dat een aparte titel betreffende cassatie is ingeschoven tussen titel 9 en titel 10. De titel betreffende cassatie heeft hiermee in 1819 het volgnummer 10 gekregen, terwijl de titel over ‘arbiteren’ nummer 11 draagt. Overigens worden beide ontwerpen gecombineerd door formuleren.

4.3 De procedure van het Ontwerp Bijleveld (1814) vergeleken met die van het Wetboek van 1799, het Ontwerp Van der Linden (1807/08) en het Wetboek van 1809

Het Ontwerp 1814 kent Hoge Vierscharen en Civiele Rechtbanken, die in eerste aanleg kennismaken van alle burgerlijke zaken waarvan de kennisneming niet bij uitsluiting aan andere colleges is opgedragen.¹⁰² De provinciale gerechtshoven hebben eveneens een bevoegdheid in eerste aanleg, zij het in een klein aantal gevallen.¹⁰³ In het Ontwerp 1814 wordt tevens gesproken over een Hoge Raad. Ook deze Hoge Raad heeft een bevoegdheid in eerste instantie.¹⁰⁴

Het ontwerp kent anders dan zijn voorgangers een onderscheid tussen advocaten en procureurs. De advocaat is met uitsluiting van de procureur bevoegd tot het pleiten en het ondertekenen van de schrifturen en memoriën van rechten.¹⁰⁵ De procureur is de verplichte vertegenwoordiger van partijen.¹⁰⁶ Requesten om een rechterlijke voorziening dienen door hem te worden getekend.¹⁰⁷ Bovendien zijn de procureurs ‘alleen bevoegd tot het houden der

¹⁰² Art. 10 (1814).

¹⁰³ Art. 13 (1814).

¹⁰⁴ Art. 16 (1814).

¹⁰⁵ Art. 22 (1814); zie art. 13 (1819).

¹⁰⁶ Art. 19 (1814); zie art. 10 (1819).

¹⁰⁷ Art. 20 (1814); zie art. 11 (1819).

notulen en dingtalen, en in het algemeen, om datgeen te verrigten, hetwelk tot het werk der rolle behoort, het doen der noodige voordragten omtrent geschillen, enkel de wijze van regtspleging betreffende, en welke buiten formeel regtsgeeding beslist worden, daaronder begrepen.¹⁰⁸ In plaatsen waar zich geen advocaten bevinden, staat het de rechter vrij procureurs tot het waarnemen van de taken van een advocaat toe te laten.¹⁰⁹

Ook in het Ontwerp 1814 begint elke rechtszaak met een request.¹¹⁰ In dit request dient onder andere te worden opgenomen ‘een verhaal van de zaak, zoodanig ingerigt, dat alle de daadzaken, waarop zich de verzoeker beroepen wil, daarbij summierlijk worden uitgedrukt.’¹¹¹ Het woord ‘summierlijk’ ontbrak in de voorgaande ontwerpen, en men kan zich afvragen of hier een breuk met die ontwerpen wordt beoogd, in die zin dat kan worden volstaan met een korte aanduiding van de eis.

De dagvaardingstermijn wordt gesteld op acht dagen wanneer de gedaagde woonachtig is binnen de provincie waar de rechter zitting houdt, en op veertien dagen indien hij buiten de provincie woont.¹¹² Wij zien dat hier wordt teruggekeerd naar een gedifferentieerde dagvaardingstermijn naargelang van de afstand van de woonplaats van gedaagde tot het rechterlijk college, een differentiatie die wij eerder aantreffen bij Van der Linden.

De gedaagde kan terstond op de eis antwoorden of excipiëren. Hij kan echter ook een aantal preliminaire, i.e. voorafgaande, verzoeken doen. In dat geval verleent de rechter hem een uitstel (‘dag van beraad’) van vier weken nadat het verzoek is gedaan.¹¹³ Deze regeling is nieuw, aangezien het Wetboek van 1799 en dat van 1809 vastlegden dat als regel onmiddellijk moest worden geëxcipteerd of geantwoord, terwijl Van der Linden in alle gevallen, dus ook zonder dat een preliminair verzoek werd gedaan, een dag van beraad toestond. Overigens kan een preliminair verzoek in de zin van het Ontwerp 1814 bijvoorbeeld bestaan uit het vragen van copie van de stukken die de eiser op zijn verzoekschrift heeft vermeld (ook in het Ontwerp 1814 wordt onder het verzoekschrift immers een lijst met stukken gesteld) alsmede een copie van het proces-verbaal van de deurwaarder.¹¹⁴ De verzochte copieën dienen binnen een termijn van acht dagen aan de procureur van de gedaagde te worden geleverd.¹¹⁵

Wat betreft het verhoor van getuigen bevat het Ontwerp 1814 eveneens een nieuwe regel. In artikel 136 wordt namelijk bepaald dat partijen bij het horen van getuigen op tegenvragen niet tegenwoordig zijn. In de voorgaande ontwerpen zoekt men tevergeefs naar een dergelijke bepaling.

Mondeling pleidooi is in het Ontwerp 1814, net als in de eerdere ontwerpen, regel. Beschrijven kan door de rechter worden toegestaan ‘in bijzondere gevallen, waarin de aard, of de buitengewone omslagtigheid der zaken zulks zouden [sic] mogen vorderen.’¹¹⁶ In dergelijke gevallen bepaalt de rechter binnen welke tijd partijen hun stukken en memories van rechten moeten overleggen.¹¹⁷ Verder wordt bepaald dat partijen een copie van hun memories aan elkaar dienen te verstrekken. In de voorgaande (ontwerp)wetgeving werd daarentegen uitdrukkelijk gesteld dat partijen hiertoe niet verplicht waren. De nieuwe regel maakt, dat partijen op elkaars memories kunnen reageren. Het Ontwerp 1814 legt dan ook vast dat

¹⁰⁸ Art. 21 (1814); zie art. 12 (1819).

¹⁰⁹ Art. 22 (1814); zie art. 13 (1819).

¹¹⁰ Art. 54 (1814); zie art. 45 (1819).

¹¹¹ Art. 55 (1814); zie art. 46 (1819).

¹¹² Art. 68 (1814); zie art. 59 (1819).

¹¹³ Art. 89 (1814); zie art. 80 (1819).

¹¹⁴ Art. 90 (1814); zie art. 81 (1819).

¹¹⁵ Art. 91 (1814); zie art. 82 (1819).

¹¹⁶ Art. 349 (1814); zie art. 335 (1819).

¹¹⁷ Art. 350 (1814); zie art. 336 (1819).

partijen dit binnen veertien dagen na het overleggen der memories kunnen doen, en wel door middel van memories van solutiën.¹¹⁸

De definitie van kleine zaken wijkt in 1814 iets af van die van het Wetboek van 1809. Daar werd nog voor vorderingen binnen en buiten de steden gedifferentieerd naar de waarde ervan. Nu gebeurt dit niet meer, maar geldt onverkort dat voor kleine zaken worden gehouden ‘alle regtsvorderingen in personele en petitoire zaken, strekkende tot betaling van eene somme van honderd guldens en daar beneden, zonder dat nogtans iemand zijne vordering zal mogen splitsen.’¹¹⁹ Het Ontwerp 1814 handhaaft, evenals het Wetboek van 1809, de bijzondere rechtscolleges, die in sommige steden met de afhandeling van kleine zaken waren belast.¹²⁰ Op plaatsen waar deze colleges bestaan, nemen de reguliere rechterlijke colleges geen kennis van kleine zaken.¹²¹

Het Ontwerp kent net als het Wetboek van 1809 een onderscheid tussen appel en reformatie (hoger beroep is opnieuw de overkoepelende term). Er komt echter enige verandering wat betreft de bedragen die bepalend zijn voor de vraag of hoger beroep is toegestaan, en indien dit het geval is, wat betreft de vraag of appel dan wel reformatie moet worden ingesteld. In 1814 is hoger beroep namelijk niet mogelijk van vonnissen van de provinciale gerechtshoven in zaken ter waarde van 400 gulden of minder, en van de Hoge Vierscharen en civiele rechtbanken in zaken van 100 gulden of minder.¹²² Aan reformatie zijn onderworpen de vonnissen van de gerechtshoven in zaken tussen 400 en 1200 gulden, en de vonnissen van de Hoge Vierscharen en civiele rechtbanken in zaken tussen 100 en 300 gulden.¹²³ Appel is in deze gevallen uitgesloten. Hieruit volgt, dat aan appel slechts onderworpen zijn de vonnissen van de gerechtshoven van 1200 gulden of meer, en van Hoge Vierscharen en civiele rechtbanken van 300 gulden of meer. Overigens wordt van vonnissen van Hoge Vierscharen en civiele rechtbanken hoger beroep (i.e. appel dan wel reformatie) aangetekend bij de departementale gerechtshoven.¹²⁴ De Hoge Raad neemt op zijn beurt in tweede instantie kennis van zaken die in eerste instantie voor de departementale gerechtshoven hebben gediend.¹²⁵ Bovendien is de Hoge Raad cassatierechter. Cassatie is mogelijk van ‘handelingen, dispositiën en vonnissen van alle regterlijke collegiën, welke openlijk strijdig zijn met de wetten op de administratie der justitie en den vorm der regtspleging.’¹²⁶ ‘Cassatie’ in de vorm van hoger beroep bij een departementaal gerechtshof blijft mogelijk indien ‘het vonnis van den regter zoodanig zichtbaar gebrek in den vorm heeft, dat hetzelfde onverwijld behoort te worden vernietigd.’¹²⁷

Tot slot is ten opzichte van voorgaande ontwerpen een afwijkende regeling te vinden in artikel 429 (1814). Nieuw in dit artikel is dat ingeval de geappelleerde in eerste aanleg verstek heeft laten gaan, bij het appelrequest copieën van de stukken moeten worden gevoegd, ‘waarop ter eerster instantie regt verzocht is, zullende dezelve stukken, ten behoeve van den geappelleerden, ter griffie worden gedeponeerd.’¹²⁸

4.4 De procedure volgens het Herzien Ontwerp Bijleveld (1819)

¹¹⁸ Art. 351 (1814); zie art. 337 (1819).

¹¹⁹ Art. 310 (1814).

¹²⁰ Art. 342 (1814).

¹²¹ Art. 306 (1814); zie art. 299 (1819).

¹²² Art. 417 (1814); zie art. 404 (1819).

¹²³ Art. 418 (1814); zie art. 405 (1819).

¹²⁴ Art. 14 (1814).

¹²⁵ Art. 17 (1814).

¹²⁶ Art. 18 (1814).

¹²⁷ Art. 426 (1814); zie art. 413 (1819).

¹²⁸ Art. 429 (1814); zie art. 416 (1819).

Zoals wij hierboven zagen, werd het Ontwerp Bijleveld (1814) na samenvoeging van de noordelijke en de zuidelijke Nederlanden, aan een commissie van ‘Belgische’ juristen voorgelegd. Deze commissie produceerde een stuk, waarin enige veranderingen in het Ontwerp 1814 werden voorgesteld. Op basis van deze voorstellen werd het ontwerp bewerkt en vervolgens in 1819 als Herzien Ontwerp aan de koning gepresenteerd. Het Herzien Ontwerp is goeddeels gelijk aan het Ontwerp 1814; slechts een beperkt aantal wijzigingen kan worden gesignaleerd.

In de eerste plaats is een aantal artikelen geschrapt aangezien zij eerder in een Wet op de Rechterlijke Organisatie dan in een Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering thuishoren. Het gaat hier bijvoorbeeld om de artikelen 10 tot en met 18 van het Ontwerp 1814. Verder zijn de Vierscharen uit het Ontwerp 1819 verdwenen. In het ontwerp wordt het ons bekende systeem van kantongerechten, rechtbanken, gerechtshoven en de Hoge Raad gehanteerd. Het kantongerecht is de bevoegde rechter in kleine zaken¹²⁹ (die zaken worden nu niet meer in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, maar in de Wet op de Rechterlijke Organisatie gedefinieerd).¹³⁰

Bovendien verdienen de volgende wijzigingen onze aandacht. Bij de verstekregeling is op verzoek van de Belgische commissie een bepaling opgenomen voor het geval dat beide partijen niet in rechte verschijnen.¹³¹ Aan de toegestane excepties is op verzoek van diezelfde commissie de exceptie van verjaring toegevoegd.¹³² Wat betreft het antwoord van gedaagde is toegevoegd dat al hetgeen hij niet expliciet weerspreekt als toegegeven moet worden beschouwd.¹³³ Ook in afwijking van het Ontwerp 1814, is in 1819 de categorie vonnissen die

¹²⁹ Art. 299 (1819).

¹³⁰ Art. 298 (1819).

¹³¹ Art. 73 (1819).

¹³² Art. 87 (1819). Voor de opmerkingen van de Belgische commissie met betrekking tot de excepties, die uiteindelijk slechts hebben geleid tot toevoeging van de exceptie van verjaring, zie Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 31, nota getiteld *Observations sur le Projet de Code de Procédure Civile*, p. 6: ‘Il nous semble qu’on peut encore ranger dans la classe des exceptions qui dispenseront le défendeur de contester au fond, les *exceptions litis ingressum impediennes*:

1. La prescription. Elles est généralement assimilée, sous ce rapport, aux exceptions de la chose jugée et de la transaction;
2. *Exceptio juris deliberandi*. On accordera probablement aux héritiers testamentaires et ab intestat un délai quelconque pour délibérer et faire inventaire; assignés dans cet intervalle, en qualité d’héritiers, seront-ils tenus de répondre, ou de renoncer à la succession?;
3. *Exceptio plurium litis consortium*. Mais seulement dans le cas où l’action ne peut pas être divisée; par exemple, quand il s’agit d’une servitude ou d’une demande en partage;
4. *Exceptio nominationis seu laudationis*. Par exemple, on intente la revendication contre un homme, qui déclare qu’il n’est que dépositaire ou locataire, et qui nomme son auteur; on intente la plainte contre un fermier, qui cependant n’a fait qu’exercer son droit, dont la jouissance lui étoit cédée par son bail, etc.;
5. Dans les provinces méridionales, le défendeur peut, avant de contester au fond, demander un délai pour mettre son garant en cause, et la demande en garantie est formée devant le juge qui doit prononcer sur la revendication.’

¹³³ Art. 97 (1819): ‘zullende de feiten, bij eisch voorgedragen, welke de eige[n] handelingen van den gedaagden betreffen, en door denzelven niet stellig worden tegengesproken, worden gehouden voor erkend.’ Zie voor de opmerkingen van de Belgische commissie m.b.t. het antwoord van gedaagde, die uiteindelijk slechts wat betreft punt 2 zijn overgenomen in het Herzien Ontwerp (1819): Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 31, nota getiteld *Observations sur le Projet de Code de Procédure Civile*, p. 7: ‘Art. 106 [1814]: Il importe peut-être d’ajouter:

1. Que le défendeur sera tenu de s’expliquer, catégoriquement et avec précision, sur tous les faits qui peuvent influencer la décision de la cause, et que l’on suivra de part et d’autre, autant que possible, l’ordre des dates;
2. Qu’on tiendra pour avéré tout ce qui ne sera pas formellement contredit;
3. Que le défendeur sera tenu d’indiquer, dans sa réponse, les titres, pièces ou témoins, dont il entend se prévaloir pour faire la preuve contraire;
4. Qu’on n’admettra plus de preuves, dont le demandeur n’aura pas fait mention dans sa demande, ou le défendeur dans sa réponse, à moins que la défense et la réplique ne contiennent de nouveaux faits.’

niet aan appel doch aan reformatie onderworpen is, uitgebreid met ‘vonnissen, waarin enkel nopens het bezitregt beslist is, behoudens dat in die gevallen geene cautie zal behoeven gesteld te worden.’¹³⁴ Bovendien zijn de bedragen die gehanteerd worden voor bepaling van de vraag of reformatie al dan niet is aangewezen, enigszins aangepast.¹³⁵

Een belangrijke vernieuwing in het Ontwerp 1819 vormt, eveneens op aandringen van de Belgische commissie,¹³⁶ de titel betreffende cassatie. Hoewel een uitgebreide regeling betreffende cassatie oorspronkelijk ook voor het Ontwerp 1814 was voorzien, werd zij later danig in omvang beperkt.¹³⁷ Het gevolg is dat het uiteindelijke Ontwerp 1814 geen uitgebreide cassatieregeling bevat. Het Ontwerp 1819 kent deze regeling wel (artikelen 445-460).

Volgens artikel 445 zijn ‘[v]onnissen en alle andere regterlijke dispositiën in het hoogste ressort gewezen’ onderhevig aan cassatie. Artikel 449 bepaalt vervolgens dat ‘[g]eene vonnissen of andere regterlijke dispositiën zullen worden gecasseerd, tenzij eene stellige wet daarbij klaarblijkelijk overtreden, of zoodanige informaliteit, hetzij in het vonnis zelf, hetzij in de instructie der zaak betreffende de regtspleging of wijze van procederen, begaan zij, waarop bij de wet het gevolg van nulliteit uitdrukkelijk bepaald is.’

Besluit

Zoals ik in de inleiding stelde, vormt de periode 1798-1819 een tijdvak, waarin werd gestreefd naar de codificatie van een burgerlijk procesrecht dat nauw aansloot bij de procesrechten zoals deze gedurende het *ancien régime* hier te lande werden toegepast. Elk van deze ‘oudvaderlandse’ procesrechten had in verregaande mate de invloed van het geleerde Romano-canonieke procesrecht (het *ius commune*) ondergaan, en daarom kan in de genoemde periode heel wel worden gesproken van codificatiepogingen op de grondslag van het *ius commune*. In hoeverre daarbij het procesrecht van Holland de boventoon voerde, dient nader onderzocht te worden. Bij dit onderzoek kan de *Manier van Procedeeren in Civiele Zaaken* van 1799 tot uitgangspunt worden genomen, aangezien deze regeling aan alle latere in dit artikel besproken (ontwerp)wetgeving ten grondslag heeft gelegen. Van die latere regelingen is boek 4 van het Ontwerp Van der Linden uit 1807-1808 overigens het meest originele (hetgeen opvallend mag worden genoemd, nu Van der Linden tevens wordt beschouwd als auteur van de *Manier van Procedeeren* van 1799), maar ook voor dit ontwerp geldt dat het een groot aantal artikelen bevat dat aan de *Manier van Procedeeren* van 1799 is ontleend; het ‘nieuwe’ bij Van der Linden schuilt vooral in het feit dat het overleggen van processtukken behoort te geschieden na het voldingen van de zaak en wel met behulp van een zogenoemde ‘inventaris’ die tussen partijen dient te worden gewisseld. Daarmee is het Ontwerp Van der Linden mogelijkerwijze ‘Hollandser’ dan de andere ontwerpen, aangezien het wisselen van inventaris vooral in het procesrecht van Holland gebruikelijk was. Deze regeling werd echter in de overige ontwerpen niet overgenomen, aangezien men van mening was dat partijen reeds

¹³⁴ Art. 405 (1819).

¹³⁵ Art. 405 (1819).

¹³⁶ Voor de opmerkingen van de Belgische commissie met betrekking tot cassatie, die hebben geleid tot een wezenlijke aanpassing van het Ontwerp 1814, zie Nationaal Archief te 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 31, nota getiteld *Observations sur le Projet de Code de Procédure Civile*, p. 4-5, art. 18: ‘On autorise par cet article le recours en cassation, lorsque les actes, dispositions ou jugemens d’un tribunal quelconque seront évidemment contraires aux lois relatives à l’administration de la justice et à la forme de procédure, et on établit en principe, que, dans ce cas, la haute cour pourra annuler les actes, et les déclarer comme non avenus (*buiten effect stellen*); mais d’abord, si l’une des parties prétend que, tout en observant les formes prescrites par le code de procédure civile, un tribunal de première instance ou une cour provinciale a fait au fond une fausse application de la loi et en a violé les dispositions textuelles, le recours en cassation contre ce jugement, rendu en dernier ressort, sera-t-il interdit? [etc.]’

¹³⁷ Zie de ontwerpen in handschrift in Nationaal Archief 's-Gravenhage, Collectie Kemper-Cras, toegangnr. 2.21.098, inventarisnr. 31.

zoveel mogelijk bij het nemen van hun conclusies over het standpunt van de wederpartij dienden te worden ingelicht.

Hoewel de ontwerpen voor het procesrecht uit de periode 1798-1819 in grote mate schatplichtig zijn aan het Wetboek van 1799, is desalniettemin een aantal wijzigingen in de latere ontwerpen aan te duiden, dat op een zekere ontwikkeling in het procesrechtelijk denken wijst. Het gaat dan niet om een verandering in de opvatting over de vraag of de rechter zijn vonnis al dan niet dient te motiveren, want de motiveringsplicht vinden wij vermeld in geen der in dit artikel besproken ontwerpen. Wel gaat het om bijvoorbeeld het feit dat men hier te lande niet gecharmeerd blijkt te zijn van het instituut van de vrederechter. Nadat de vrederechter uit het Ontwerp Van der Linden is verdwenen, blijkt het alternatief voor deze rechter te worden gevormd door de invoering van een eenvoudige procedure in kleine zaken; zowel het Wetboek van 1809 als de Ontwerpen Bijleveld kennen een dergelijke procedure.

Op het gebied van de procesvertegenwoordiging betekent het Wetboek van 1809 eveneens een keerpunt. Tot die tijd was men van mening dat procesvertegenwoordiging niet verplicht moest worden gesteld. Hierop komt men in 1809 terug. Dit betekent echter niet dat men ook het onderscheid tussen procureurs en advocaten invoert; in het Wetboek van 1809 wordt ongedifferentieerd gesproken van ‘practizijns’. Pas de ontwerpen van 1814 en 1819 voeren het aloude onderscheid in de functies van procureur en advocaat opnieuw in.

Wat betreft de aanvang van de procedure blijkt de tijd nog niet rijp te zijn voor een stelsel waaruit het verzoekschrift om rechtsingang is verdwenen, in elk geval, voor zover wij hier de kleine zaken buiten beschouwing laten. Immers, hoewel Van der Linden voorstelt dit verzoekschrift althans in rechtbankzaken af te schaffen, behouden de verzoekschriften in de ontwerpen uit 1809, 1814 en 1819 hun centrale rol.

De ontwerpen leveren een wisselend beeld op voor zover het gaat om het hanteren van vaste dan wel gedifferentieerde termijnen voor het verrichten van bepaalde proceshandelingen door procespartijen die in de Republiek woonachtig zijn. Het Wetboek van 1799 kent vaste termijnen die door iedere procespartij in acht dienen te worden genomen. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gewezen op de termijn waarbinnen een gedaagde die in de Republiek woonachtig is, in rechte dient te verschijnen. Bij vaststelling van deze termijn wordt geen rekening gehouden met de afstand van des gedaagdes woonplaats tot het gerecht. Van der Linden hanteert daarentegen wel gedifferentieerde termijnen voor deze gevallen, waardoor hij de termijn in het geval dat de gedaagde woont binnen het departement waar de rechter zitting houdt vrij kort kan stellen. In het Wetboek van 1809 wil men hier echter niet van weten en wordt een vaste termijn gehanteerd, terwijl men in de ontwerpen van 1814 en 1819 terugkeert naar differentiatie op het vlak van de termijnen.

Aangaande het toestaan van uitstel voor het aanvoeren van excepties dan wel het concluderen voor antwoord, is ook sprake van een wisselend beeld. In 1799 dient de gedaagde onmiddellijk nadat de conclusie van eis is genomen te excipiëren of te antwoorden. Van der Linden staat daarentegen een uitstel voor exceptie of antwoord toe, hetgeen samenhangt met het feit dat in zijn ontwerp, althans in rechtbankprocedures, de conclusie van eis niet reeds bij dagvaarding omstandig aan de wederpartij behoeft te worden bekendgemaakt. In 1809 is echter weer sprake van een verplichting om onmiddellijk te excipiëren of te antwoorden, terwijl in 1814 en in 1819 de regels opnieuw anders zijn; in de ontwerpen uit die jaren vormt onmiddellijk excipiëren of antwoorden weliswaar de regel, maar is er toch een mogelijkheid om uitstel te verkrijgen. Beide ontwerpen kennen immers de mogelijkheid tot het doen van preliminaire verzoeken, waarmee de gedaagde, zo hij dit wenst, enig uitstel kan verkrijgen alvorens te excipiëren dan wel te antwoorden. Het ligt voor de hand dat deze preliminaire verzoeken, zo de Ontwerpen Bijleveld ooit in de praktijk waren toegepast, eerder regel dan uitzondering zouden zijn geworden.

Op het gebied van de rechtsmiddelen is een tweetal interessante ontwikkelingen te signaleren. In de eerste plaats doet het middel reformatie zijn intrede in het Wetboek van 1809. Het gaat dan om een vorm van hoger beroep die mogelijk is bij zaken met een gemiddeld belang. Het bijzondere aan reformatie is dat zij, anders dan appel, niet de tenuitvoerlegging van het bestreden vonnis schorst. Ten tweede wordt tien jaar later, in 1819, de ontwikkeling op het gebied van de rechtsmiddelen voltooid door de invoering van een volwassen cassatieprocedure. Op deze cassatieprocedure werd vooral van 'Belgische' zijde aangedrongen. Deze tegemoetkoming aan de wensen van de Zuidnederlanders mocht echter niet verhinderen, dat betrokkenen overwegende bezwaren behielden tegen het Herzien Ontwerp Bijleveld uit 1819, zodat in de jaren '20 van de negentiende eeuw hernieuwde codificatiepogingen werden ondernomen, die uiteindelijk zouden leiden tot invoering van een Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in 1838. Deze codificatiepogingen vormen echter het onderwerp van een ander artikel.